

CZU: 342.4/5:340.13

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4570103>**BLOCUL DE CONSTITUȚIONALITATE – LEGALITATE ȘI LEGITIMITATE***Alexandru ARSENI**Universitatea de Stat din Moldova*

Doctrina juridică în general și cea de drept constituțional operează în fond cu sintagma „izvor de drept”, având în vedere acte juridice cutumiare și scrise. Recent, însă, se recurge și la sintagma „bloc de constituționalitate”, lărgind astfel izvoarele de drept constituțional ca ramură de drept, incluzând, în primul rând, Declarația de Independență a statului, precum și alte acte cu caracter constituțional. În articolul dat vom explica esența și conținutul, precum și legalitatea și legitimitatea sintagmei „bloc de constituționalitate” și locul Declarației de Independență ca izvor de drept constituțional cu forță juridică supremă în sistemul juridic normativ al statului.

Cuvinte-cheie: *Declarație de Independență, Constituție, constituționalism, bloc de constituționalitate, ierarhia actelor juridice, izvor de drept.*

CONSTITUTIONALITY BLOCK – LEGALITY AND LEGITIMACY

Generally, both the legal doctrine and the constitutional law operate with the phrase “source of law”, taking into account customary and written legal acts. However, the phrase “constitutional block” has been used recently, thus broadening the sources of constitutional law as a branch of law, and includes, firstly, the Declaration of Independence of a state and also other constitutional acts.

This article presents the essence, content, the legality and legitimacy of the phrase “constitutional block” and the place of the Declaration of Independence as a source of constitutional law having supreme legal force in the legislative system of a state.

Keywords: *Declaration of Independence, Constitution, constitutionalism, “constitutional block”, hierarchy of legal acts, source of law.*

„Trecutul nu poate fi înțeles prin criteriile morale de azi”

Jean-Cristian Petifils

Introducere

În fond, sursele cutumiare și scrise ce constituie izvoare de drept sunt pe larg expuse atât în Teoria Generală a Dreptului, cât și în ramurile științei juridice în particular (Dreptul constituțional și Instituții politice; Dreptul administrativ; Dreptul civil etc.). În același timp, unele acte din domeniul de reglementare a relațiilor sociale cu caracter constituțional rămân oarecum în afara sferei izvoarelor de drept, doar în calitate de acte istorice, cum ar fi, în cazul Republicii Moldova, Declarația de Suveranitate [1], Decretul cu privire la puterea de stat [2] și Declarația de Independență [3]. Un prim pas de a „repara” această lacună în drept este Hotărârea Curții Constituționale privind interpretarea articolului 13 alin.(1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarației de Independență a Republicii Moldova [4], prin care în circuitul juridic a fost inclusă sintagma „bloc de constituționalitate” ca izvor de drept.

Astfel, Curtea a reținut că Declarația de Independență: a) constituie fundamentul juridic și politic primar al Constituției (§88); b) este elementul originar, intangibil și imuabil al blocului de constituționalitate (§90); c) orice interpretare urmează a avea în vedere nu doar textul Constituției, ci și principiile constituționale din blocul de constituționalitate (§91).

În aceste circumstanțe, Curtea a determinat că atunci când există mai multe interpretări, opțiunea conformă Preambulului și, implicit, Declarației de Independență, prevalează (§122). În consecință, niciun act juridic, independent de forța acestuia, inclusiv Legea Fundamentală, nu poate veni în contradicție cu textul Declarației de Independență (§123).

Astfel, a fost stabilită ierarhia actelor juridice în sistemul juridic normativ al Republicii Moldova: 1. Declarația de Independență; 2. Constituția Republicii Moldova; 3. Legile organice; 4. Legile ordinare; 5. Hotărârile Parlamentului; 6. Ordonanțele Guvernului; 7. Hotărârile Guvernului; 8. Decretele Președintelui.

Cu toate acestea, în spațiul juridic și politic al Republicii Moldova rămâne, în unele cazuri, discutabilă problema ce ține de forța juridică a Declarației de Independență și locul ei în ierarhia actelor juridice ca izvor de

drept. Opiniile expuse în spațiul public politic sunt contradictorii, diametral opuse, de la acceptarea legalității și legitimității „blocului de constituționalitate” până la negarea lui.

Scopul cercetării. Pornind de la faptul încetățenirii în concepția științifică și practică a rolului și a forței juridice a blocului de constituționalitate, avem ca scop explicarea esenței, conținutului elementelor blocului de constituționalitate și a ierarhiei acestora prin prisma forței lor juridice în calitate de izvoare de drept, în general, și de drept constituțional, în special.

În acest context trasăm următoarele obiective: 1. Determinarea conceptului de constituționalitate; 2. Identificarea elementelor și definirea blocului de constituționalitate; 3. Argumentarea calității de izvor de drept a elementelor „blocului de constituționalitate”; 4. „Blocul de constituționalitate” izvor de drept constituțional; 5. Determinarea ierarhiei juridice a elementelor blocului de constituționalitate.

1. Determinarea conceptului de constituționalitate. Însăși stabilirea momentului apariției constituției în lumea erei noastre trezește discuții, deoarece la baza fenomenului se pun criterii diferite. Astfel, un grup de doctrinari pornesc de la constituțiile „cutumiare” sau „semicutumiare”, pornind de la Constituția Angliei care cuprinde, pe de o parte, acte scrise, adoptate pe parcursul istoriei și, de pe altă parte, cutume, practici judiciare.

Istoria acestui stat atestă „modul în care s-a trecut de la realizarea conducerii societății de către o putere unică – monarhul, la limitarea puterii lui prin crearea unor noi organe și „partajarea” puterii statale, potrivit principiului separației puterilor în stat. Și tot aici putem urmări procesul de afirmare și de consacrare a drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățeanului, în lupta pentru limitarea puterii monarhului” [5, p.248].

Partea scrisă a Constituției engleze cuprinde următoarele acte, în vigoare și astăzi: 1. Magna Charta Libertatum din 1215; 2. Petiția drepturilor din 1628; 3. Habeas Corpus Act din 1679; 4. Bill-ul drepturilor din 1689. Acte scrise privind reglementarea sistemului electoral au fost adoptate în anii 1832, 1867, 1884 și 1918, iar în anii 1911, 1949 și 1958 „Parlaments Acts” [6, p.205-211].

Astfel, pe calea unor acte scrise și a cutumelor juridice actuala Constituție a Angliei și-a văzut precizate contururile. Într-un cuvânt, ansamblul acelor acte constituie „blocul de constituționalitate” englez, aceasta deoarece ele sunt înzestrate cu forță juridică supremă față de celelalte acte normative din sistemul juridic englez.

Prezintă interes științific aprecierea cristalizării Constituției engleze, în conformitate cu care: „Rezultat al unui îndelungat proces istoric, pe parcursul căruia instituțiile engleze s-au dezvoltat pas cu pas în contextul unor confruntări de interese economice și sociale încheiate de cele mai multe ori cu soluții echilibrate, Constituția Angliei are prin excelență un caracter pragmatic. Ea nu reflectă plâsmuiri ale unei doctrine politice apriorice, ci consacră instituții care s-au afirmat și a căror valoare a fost verificată în practica socială. Ea nu transpune idei abstracte în lumea realităților palpabile, ci transformă aceste realități într-o doctrină juridică” [7, p.18].

Mișcările spre libertate în SUA, Franța și în multe alte țări au fost inspirate în lucrările filosofice ale marilor gânditori ai Secolului Luminilor, cum ar fi: J.-J.Rousseau – contractul social; Ch.Montesquieu – teoria separației puterilor în stat; H.Grotius, S.Pufendorf, J.Locke – teoria drepturilor naturale ale omului. Acești gânditori au pus în circuit noțiunea „constituționalism” sub aspectul de „mișcare de idei vizând organizarea normativă a puterii de stat de așa manieră încât să fie garantate drepturile și libertățile cetățenilor, ale omului în general” [8, p.246].

Astfel, constituționalismul s-a transformat în nevoia „să substituie cutumele existente, adesea vagi și imprecise, care lăseau uneori posibilități de acțiune discreționară suveranilor, constituții scrise, concepute ca primul pas al limitării absolutismului și, adesea, despotismului puterilor monarhice” [9, p.66].

Forma scrisă și sistematică a constituției s-a motivat și prin exigențele statului de drept, în conformitate cu care se impune „respectarea legalității și a ordinii de drept, protecția individului și a cetățeanului în raporturile lui cu puterea, desfășurarea întregii activități statale pe baza și în limitele stricte ale legii, supremația constituției în arhitectura sistemului juridic normativ” [10, p.258].

2. Identificarea elementelor și definirea blocului de constituționalitate

Primele constituții scrise au fost precedate de Declarația de Independență a statelor nord-americane din 4 iulie 1776 și de Declarația franceză a drepturilor omului și ale cetățeanului de la 26 august 1789. Aceste acte „au constituit baza viitoarelor legi fundamentale, înălăuntrul cărora au și fost cuprinse integral” [11, p.248].

Declarația de Independență a Statelor Nord-Americane din 04 iulie 1776 a semnat eliberarea fostelor colonii de sub Guvernul Marii Britanii. Ulterior, cele 13 state independente au constituit un nou stat – Statele Unite ale Americii și la 17 septembrie 1787 au adoptat Constituția scrisă și sistematică de la Filadelfia, cu 27 de amendamente adoptate ulterior, în vigoare și astăzi.

Franța, care era stat independent, are o altă evoluție a constituționalismului. După căderea Bastiliei Adunarea Națională adoptă la 26 august 1789 „Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului”. Preambulul Declarației franceze a drepturilor omului și ale cetățeanului stabilește că „această Declarație să fie prezentă, în mod constant, în memoria fără de sfârșit a tuturor membrilor societății, ca actele puterii legislative și ale puterii executive să fie compatibile în fiecare moment și respectate ...” [12, p.191]. Mai mult ca atât, se cerea „fixarea într-un document scris a normelor care trebuie să fie înzestrate cu stabilitate și superioritate” [13, p.34].

Ulterior, la 3 septembrie 1791, Franța adoptă prima sa constituție scrisă sistematică, care este și prima Constituție pe continentul european.

Anume această Constituție, Preambulul căreia cuprindea integral Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului de la 1789, a devenit model după care cele mai multe state europene au adoptat constituții scrise și sistematice, adică materia constituțională inclusă într-un singur act.

Astfel, în Franța blocul de constituționalitate cuprinde două acte distincte cu forță juridică supremă în sistemul juridic normativ: 1) Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului; 2) Constituția scrisă și sistematică propriu-zisă.

Alte state europene, care, fiind independente, au adoptat constituții scrise și sistematice care cuprindeau ambele universuri ale materiei de drept constituțional: 1) Separarea puterilor în stat; 2. Asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale reglementate constituțional.

După cel de-al Doilea Război Mondial coloniile din Africa și Asia și-au adoptat Declarația de Independență și, respectiv, constituții scrise și sistematice. Astfel, blocul de constituționalitate al acestor state cuprinde două acte juridice distincte cu forță juridică supremă în sistemul de drept.

Aceeași practică constituțională, cu elemente specifice, au aplicat și fostele republici sovietice. Primele documente cu caracter constituțional au fost Declarațiile de Suveranitate, după care au urmat Declarațiile de Independență și, în final, Constituțiile scrise.

Fiecare dintre aceste acte juridice cuprinde *în parte și în ansamblu norme de drept cu forță juridică supremă care reglementează relații sociale fundamentale ce se nasc în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat, precum și asigură respectarea drepturilor și libertăților fundamentale garantate, adică materia constituțională*. Astfel, procesul de constituționalitate implică o logică dialectică a actelor cu caracter constituțional.

În acest context, blocul de constituționalitate cuprinde ansamblul regulilor juridice, indiferent de sursa acestora și de procedura lor de adoptare, care au ca obiect reglementarea unor „materii” constituționale” [14, p.108]. Totodată, blocul de constituționalitate este alcătuit „dintr-o varietate de percepțe constituționale sau cu valoare constituțională și, în orice caz, sfera acestuia este mai largă decât cuprinsul Constituției” [15, p.113].

Așadar, blocul de constituționalitate *cuprinde ansamblul regulilor juridice încadrate în acte normative scrise distincte, indiferent de forma lor de adoptare, înzestrate cu forță juridică supremă în cadrul sistemului unitar de drept și care au ca obiect de reglementare relații sociale fundamentale constituționale cu o sferă mai largă decât cuprinsul propriu-zis al Constituției*.

3. Elementele blocului de constituționalitate – veritabile izvoare de drept

În teoria generală a dreptului prin izvor de drept ca sursă de reglementare juridică a relațiilor sociale se subînțelege „materia, elementele care formează substratul regulilor dreptului și diferitelor moduri prin care aceste reguli sunt stabilite și ne sunt cunoscute” [16, p.159]. Adică, „forma de exprimare a regulilor juridice, modalitatea generală prin care dreptul devine cunoscut de cei al căror comportament îl prescrie poartă denumirea de izvor de drept” [17, p.372; 18, p.92].

În acest context, „izvorul formal” se concepe ca „formă de adoptare sau sancționare a normelor juridice, modul de exprimare a normelor, adică sursa în care normele juridice sunt reflectate. Izvorul formal caracterizează mijloacele speciale pe care statul le aplică pentru ca voința guvernanților să capete un veșmânt juridic” [19, p.373; 20, p.120; 21, p.63] și acest rol revine actelor normative care au un caracter general-obligatoriu.

În raport cu dreptul constituțional sunt izvoare formale de drept acele „acte normative care sunt adoptate de autoritățile publice reprezentative, normele cărora reglementează relații sociale fundamentale ce apar în procesul instaurării, menținerii și exercitării puterii statale” [22, p.27].

Astfel, sunt izvoare de drept constituțional următoarele acte juridice: Constituția – legea fundamentală; Legea – ca act juridic al Parlamentului; Ordonanțele Guvernului; Tratatul internațional.

Această enumerare ierarhică are în calitate de criteriu forța juridică a actelor normative. Legile (organice și ordinare); Regulamentele Parlamentului și Ordonanțele Guvernului sunt chemate să reglementeze în detaliu normele și principiile constituționale. Din aceste perspective ele au o forță juridică subordonată Constituției înzestrată cu forță juridică supremă în cadrul sistemului unitar de drept.

Alta este starea elementelor blocului de constituționalitate în raport cu Constituția scrisă și sistematică. Dat fiind că atât Declarația de drepturi (Franța) și Declarația de Independență (SUA, Republica Moldova) după conținut cuprind norme ce reglementează relații sociale fundamentale ce apar în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat și asigură respectarea drepturilor și libertăților fundamentale cetățenești și sunt adoptate de Parlament – organ reprezentativ suprem și unica autoritate legislativă, ele se încadrează plenar în cadrul izvoarelor de drept constituțional.

Mai mult ca atât, însăși Constituția scrisă și sistematică își are izvorul și fundamentul în aceste acte fundamentale, Declarația de Independență fiind „actul de naștere al statului”. Din aceste perspective, *Constituția își confirmă legalitatea și legitimitatea doar în raport cu stricta respectare și dezvoltare a normelor și principiilor cuprinse în Declarația de Independență, aceasta având forță juridică supremă, în raport cu Constituția.*

Pe această cale doctrina constituțională franceză a și introdus în uzul juridic și politic sintagma „bloc constituțional” ca izvor de drept cu forță juridică supremă [23, p.210; 24, p.108].

4. Blocul de constituționalitate – izvor de drept constituțional. Pornind de la relațiile sociale reglementate și a formei scrise, în plan cronologic „blocul de constituționalitate” în Republica Moldova cuprinde: 1. Declarația de Suveranitate din 23 iunie 1990; 2. Decretul cu privire la puterea de stat din 27 iulie 1990; 3. Declarația de Independență din 27 august 1991 și, respectiv, Constituția adoptată la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994.

De menționat că Curtea Constituțională, prin Hotărârea nr.36 din 05.12.2013, în calitate de elemente ale blocului de constituționalitate a inclus doar Declarația de Independență în calitate de fundament juridic și politic primar al Constituției (§88) și Constituția propriu-zisă. Aceasta deoarece obiectul sesizării l-a constituit „concuranța dintre două acte fundamentale”, iar după competență Curtea nu poate depăși obiectul sesizării.

1. **Declarația Suveranității** cuprinde următoarele norme ce reglementează relații sociale fundamentale de domeniul dreptului constituțional. Izvorul și purtătorul suveranității este poporul. Suveranitatea este exercitată în interesul întregului popor de către organul reprezentativ suprem al puterii de stat a republicii (art.2); Republica Moldova este un stat unitar indivizibil (art.3); În Republică se instituie cetățenia republicană și se garantează tuturor drepturile și libertățile prevăzute de Constituție și de alte acte legislative, de principiile și normele dreptului internațional unanim recunoscute (art.8); Separarea puterii legislative, executive și a celei judiciare constituie principiul de bază al statului democratic bazat pe drept (art.10).

Declarația a fost adoptată de cei 374 de deputați ai poporului aleși pe circumscriptii uninominale în două tururi de scrutin.

2. **Decretul cu privire la puterea de stat**, pornind de la reglementările anterioare, are ca obiect și dezvoltă doar puterea de stat și principiul separației puterilor. Astfel, textul Decretului cuprinde statuarea conform căreia Parlamentul, pornind de la prevederile Constituției și ale Declarației de Suveranitate, declară: *întreaga putere în republică aparține poporului. Poporul își realizează puterea de stat în mod nemijlocit și prin organele reprezentative.*

În acest context s-a stabilit *supremația Constituției și înfăptuirea neabătută a separației puterii de stat în legislativă, executivă și judiciară.*

Decretul dezvoltă și arată care organe exercită aceste funcții. Astfel, *organul suprem al puterii legislative și unicul exponent al voinței întregului popor este Parlamentul.*

Puterea executivă este exercitată de *organele executive și dispozitive, responsabile în fața organelor puterii de stat și exercită actele lor legislative.*

Puterea judecătorească este *subordonată numai legii* cu asigurarea egalității cetățenilor *în fața legii și a judecării.* În calitate de garant, Decretul a stabilit că *amestecul în înfăptuirea justiției este inadmisibil.*

Toate organele de stat au fost obligate să *asigure drepturile, libertățile egale ale cetățenilor;* astfel, a fost legiferat principiul egalității.

Și Decretul cu privire la Puterea de stat a fost adoptat cu votul a 374 de deputați ai poporului.

3. **Declarația de Independență** prin esență reprezintă actul juridic și politic fundamental de constituire a unui nou stat eliberat de sub guvernământ străin. În același timp, este temelia juridică și politică, pe plan intern, a edificării sistemului de drept, care include actele anterioare ce nu contravin Declarației, precum și izvor al conținutului Constituției acestui stat.

Textul Declarației de Independență cuprinde reglementări clasice ale dreptului constituțional, cu referință și la actele cu caracter și forță juridică supremă. Astfel, în Preambul se accentuează juridicește că *Parlamentul Republicii Moldova, constituit în urma unor alegeri libere și democratice.*

Reamintind că poporul și-a reafirmat aspirațiile de libertate, independență și unitate națională, exprimate prin documentele finale ale Marilor Adunări Naționale de la Chișinău din 27 august 1989, 16 decembrie 1990 și 27 august 1991, prin legile și hotărârile Parlamentului Republicii Moldova privind decretarea limbii române și reintroducerea alfabetului latin, din 31 august 1989, drapelului de stat, din 27 aprilie 1990, stemei de stat, din 3 noiembrie 1990 și schimbarea denumirii oficiale a statului, din 23 mai 1991.

Pornind de la Declarația Suveranității Republicii Moldova, adoptată de Parlament la 23 iunie 1990;

Proclama solemn, în virtutea dreptului popoarelor la autodeterminare, în numele întregii populații a Republicii Moldova și în fața întregii lumi: Republica Moldova este un stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul, fără niciun amestec din afară, în conformitate cu idealurile și năzuințele sfinte ale poporului în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale.

În calitate de stat suveran și independent Parlamentul a hotărât, prin textul Declarației, că pe întreg teritoriul său să se aplice *Constituția, legile și celelalte acte normative adoptate de organele legal constituite ale Republicii Moldova, garantând totodată exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova, recunoscându-se astfel principiul universalității.*

De remarcat că:

1. Declarația de Independență a fost votată prin vot nominal de către cei 278 de deputați ai poporului prezenți la sesiunea extraordinară. Astfel, a fost asigurată reprezentativitatea votului atât pe criteriul teritorial, al circumscriptiilor uninominale, cât și pe criteriul etnic al deputaților;

2. După adoptarea de către deputați, fiind citită în fața delegaților la Marea Adunare Națională, Declarația a primit legitimitate prin votul unanim de către delegați.

4. **Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994 și intrată în vigoare la 27 august 1994** [25]. După conținutul normelor juridice și forța lor, reglementează relații sociale strict determinate ale dreptului constituțional, adică relațiile fundamentale ce se nasc în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat și asigură respectarea drepturilor și libertăților fundamentale garantate [26, p.139; 27, p.236; 28, p.42; 29, p.45; 30, p.232-233; 31, p.15; 32, p.263; 33, p.62].

Astfel, Constituția scrisă și sistematică cuprinde, în ansamblul său, toate normele juridice fundamentale ce reglementează relații sociale de drept constituțional.

Observăm, așadar, că fiecare element al blocului de constituționalitate reprezintă veritabil izvor de drept în sistemul juridic normativ al statului și, datorită valorii relațiilor sociale pe care le reglementează, este înzestrat cu forță juridică supremă în raport cu celelalte izvoare de drept, în general, și cu cele de drept constituțional, în special.

5. Determinarea ierarhiei juridice a elementelor blocului de constituționalitate

După ce am stabilit că toate elementele blocului de constituționalitate sunt veritabile izvoare de drept, în general, și de drept constituțional, în special, cu forță juridică supremă problema care se pune este determinarea ierarhiei acestor elemente. Indubitabil, se impune identificarea unui criteriu științific unic pentru a determina just această ierarhie.

Acest criteriu este, în opinia noastră, nu doar „valoarea juridică a Declarației de Independență” [34], dar și cea istorică, precum și politică pe plan intern și internațional.

Sub aspect istoric, Declarația de Independență întruhidează, ca act juridic fundamental, trecutul istoric al comunității libere, apoi rapturile din 1775, 1802, 23 iunie 1940 și condamnarea lor atât pe plan intern, cât și pe plan extern, inclusiv de către agresor – Uniunea Sovietică în 1989. În același timp, este de menționat și renașterea conștiinței naționale și dorința poporului spre libere exprimate prin documentele finale ale Marii Adunări Naționale din 27 august 1989, ale Declarației de Suveranitate din 23 iunie 1990, ale Avizului Comisiei privind denunțarea „Pactului Molotov-Ribbentrop și consecințele sale pentru Basarabia” din 28 iunie 1991 și ale Marii Adunări Naționale din 16 decembrie 1990, precum și prin însăși Declarația de Independență din 27 august 1991, adoptată uninominal prin votul a 278 de deputați ai poporului și legitimată în aceeași zi prin votul unanim de către delegații Marii Adunări Naționale.

Sub aspectul dreptului internațional, Declarația de Independență reprezintă actul juridic de autodeterminare națională prin care voința poporului suveran legat „printr-o identitate de aspirații și interese, de limbă, obiceiuri, caracter și tradiții are dreptul de a se elibera din opresiunea unui guvern străin și de a se organiza într-un stat propriu” [35, p.128].

Pe plan politic juridic, în plan extern Declarația înseamnă constituirea unui stat nou suveran și independent cu toate consecințele în conformitate cu principiile și normele dreptului internațional prin care Republica Moldova și-a dobândit recunoașterea și la 2 martie 1990 a fost acceptată în rândurile ONU cu drepturi depline.

Curtea a reținut că, în baza Declarației de Independență, Republica Moldova s-a constituit ca stat suveran și independent. Declarația de Independență constituie temelia politico-juridică a Republicii Moldova ca stat suveran, independent și democratic. Este actul de naștere al Republicii Moldova. Anume în baza Declarației de Independență Republica Moldova a obținut recunoașterea din partea altor state ale lumii, a fost acceptată la 31 ianuarie 1992 în cadrul Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, iar la 2 martie 1992 – în cadrul Organizației Națiunilor Unite (§47) [36, p.42].

Valoarea juridică a Declarației de Independență este foarte argumentată în Hotărârea Curții Constituționale nr.36 din 05.12.2013, prevederi ale căreia le reiterăm.

Prevederea „*aspirațiile [...] exprimate prin proclamarea independenței*” din Preambulul Constituției face trimitere directă la actul prin care independența a fost proclamată – Declarația de Independență a Republicii Moldova. Acesta este actul juridic prin care independența Republicii Moldova a fost exprimată și în care sunt reflectate aspirațiile care au însoțit acest proces (§82).

Declarația de Independență este un document politico-juridic ce a consacrat crearea noului stat independent Republica Moldova, reprezentând „certificatul de naștere” al noului stat, și stabilește temeliile, principiile și valorile fundamentale ale organizării statale a Republicii Moldova (§49).

În afară de a fi „certificatul de naștere” al noului stat independent, Declarația de Independență rămâne a fi cea mai succintă afirmație a idealurilor constituționale ale Republicii Moldova. În contextul istoric al țării, acest document juridic a proclamat valorile constituționale ale noului stat independent, din care derivă legitimitatea puterii celor care guvernează Republica Moldova (§50).

În niciun alt loc nu este atât de clar reflectată înțelegerea constituțională a părinților fondatori și crezul național, decât în Declarația de Independență. Anume Declarația de Independență, reflectând deciziile politice fundamentale, este conștiința națională și definește „identitatea constituțională” a Republicii Moldova. Astfel, în enumerarea din Declarația de Independență sunt incluse elementele care au fost considerate esențiale în definirea identității constituționale a noului stat și a populației acestuia: *aspirațiile de libertate, independență și unitate națională, identitatea lingvistică, democratizarea, statul de drept, economia de piață, istoria, normele de morală și de drept internațional, orientarea geopolitică europeană, asigurarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice tuturor cetățenilor Republicii Moldova, inclusiv persoanelor aparținând grupurilor naționale, etnice, lingvistice și religioase* (§86).

În această ordine de idei, prin referința din Preambulul Constituției, Declarația de Independență are, în mod incontestabil, valoare de text constituțional [...], deoarece reprezintă expresia majoră a voinței poporului de a construi și trăi într-un stat liber și independent, voință care predetermină necesitatea adoptării Constituției și îl leagă pe constituent de idealurile, principiile și valorile Declarației (§87) [36, p.42-43].

6. Blocul de constituționalitate și concurența dintre două acte fundamentale

Blocul de constituționalitate

Curtea a reținut că Declarația de Independență constituie fundamentul juridic și politic primar al Constituției. Astfel, nicio prevedere a Constituției, reflectată în textul Declarației de Independență, nu poate încălca limitele (prevederile) Declarației (§88).

Mai mult, fiind actul fondator al statului Republica Moldova, Declarația de Independență este un document juridic care nu poate fi supus niciunui fel de modificări și/sau completări. Astfel, Declarația de Independență beneficiază de statutul de „*clauză de eternitate*”, deoarece definește identitatea constituțională a sistemului politic, principiile cărora nu pot fi schimbate fără a distruge această identitate (§89).

Din acest considerent, Curtea a reținut că Declarația de Independență este elementul originar, intangibil și imuabil al blocului de constituționalitate (§90).

Prin Preambulul Constituției, Declarația de Independență vizează Constituția în integralitatea sa [...]. Prin urmare, orice control de constituționalitate sau orice interpretare urmează a avea în vedere nu doar textul Constituției, ci și principiile constituționale din blocul de constituționalitate (§91).

Concurența dintre două acte fundamentale

Curtea a reținut că, potrivit articolului 13 alin.(1) din Constituție, limba de stat a Republicii Moldova este „limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine” (§106).

Pe de altă parte, Declarația de Independență operează cu termenul „limba română” ca limbă de stat a statului nou-creat Republica Moldova (§107).

Prin urmare, referința la „limba română” ca limbă de stat este o situație de fapt constatată în însuși textul Declarației de Independență, care este actul fondator al statului Republica Moldova. Indiferent de glotonimele utilizate în legislația de până la proclamarea independenței, Declarația de Independență a operat o distincție clară, optând expres pentru termenul „limba română” (§108).

Valoarea de principiu a Declarației de Independență derivă din consensul popular general care a legitimat-o și din conținutul său definitoriu pentru noul stat. Aceasta îi conferă Declarației de Independență, în ordinea constituțională din Republica Moldova, o funcție transversală [...] prin raportare la celelalte prevederi constituționale (într-un mod similar cu principiile generale referitoare la statul de drept, drepturile și libertățile fundamentale, dreptatea și pluralismul politic etc.), ea fiind nucleul blocului de constituționalitate (§118).

Din interpretarea istorico-teleologică a Preambulului Constituției, Curtea a reținut că Declarația de Independență a stat la baza adoptării Constituției în 1994 [...] (§120).

Prin urmare, în aplicarea principiilor enunțate în Hotărârea nr.4 din 22 aprilie 2013 (§§56, 58, 59), orice interpretare a Constituției urmează să fie operată pornind de la obiectivele originare ale Constituției, care sunt prevăzute în Preambul și, implicit, în Declarația de Independență, și din care derivă textul Constituției în sine. Astfel, atunci când există mai multe interpretări, opțiunea conformă Preambulului și, implicit, Declarației de Independență, prevalează (§122).

Prin urmare, niciun act juridic, indiferent de forța acestuia, inclusiv Legea Fundamentală, nu poate veni în contradicție cu textul Declarației de Independență. Atât timp cât Republica Moldova se află în aceeași ordine politică creată prin Declarația de Independență de la 27 august 1991, legiuitorul constituant nu poate adopta reglementări ce contravin acesteia. Totuși, în cazul în care legiuitorul constituant a admis în Legea Fundamentală anumite contradicții față de textul Declarației de Independență, textul autentic rămâne a fi cel din Declarația de Independență (§123).

În lumina celor expuse, examinând efectul cumulat al celor două dispoziții privind denumirea limbii de stat, Curtea a constatat că interpretarea coroborată a Preambulului și a articolului 13 din Constituție este în sensul unicității limbii de stat, a cărei denumire este dată de norma primară imperativă din Declarația de Independență. Prin urmare, Curtea a considerat că prevederea conținută în Declarația de Independență referitoare la limba română ca limbă de stat a Republicii Moldova prevalează asupra prevederii referitoare la limba moldovenească conținute în articolul 13 al Constituției (§124) [36, p.42-43].

Concluzii

Sistemul unitar de drept al statului cuprinde norme cu forță juridică diferită: a) supremă și b) ordinară. În principiu, normele cu forță juridică supremă sunt încadrate în legi fundamentale care reglementează relații sociale fundamentale ce se nasc în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat.

Aceste legi fundamentale pot îmbrăca, în funcție de tradiția constituțională a statului:

1. Fie mai multe acte scrise, conexe prin materia constituțională reglementată, adoptate pe parcursul istoriei, care în ansamblul lor formează constituția (Anglia).
2. Fie acte scrise sistematice înglobate într-un singur act cu titlul Constituție (majoritatea absolută a statelor contemporane).
3. În același timp, în funcție de schimbarea formei de guvernământ, fie de momentul nașterii unui nou stat, practica constituțională cunoaște o sferă mai largă a actelor fundamentale și coraportul lor dintre ele. Astfel s-a creat blocul de constituționalitate care cuprinde, de principiu:

- 1) Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului și, respectiv, însăși Constituția – Franța care a fost stat independent de origine.
- 2) Declarația de Independență și însăși Constituția – Statele Unite ale Americii care și-au proclamat independența la 4 iulie 1776 și, în calitate de stat independent, a adoptat Constituția la 12 septembrie 1786, la Filadelfia.
- 3) Declarația de Independență, Declarația Suveranității, Decretul cu privire la Puterea de stat și însăși Constituția – Republica Moldova, într-un context istoric aparte, ca și alte republici din fosta Uniune Sovietică.

Astfel blocul de constituționalitate cuprinde acte juridice cu forță juridică supremă ce reglementează relații sociale fundamentale ce se nasc în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat,

adoptate de către organul reprezentativ suprem al poporului și legitimată prin votul liber exprimat al poporului suveran.

Datorită acestui fapt, Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului (Franța) și Declarația de Independență (a SUA, a Republicii Moldova) constituie fundamentul juridic și politic primar al Constituției.

Referințe:

1. Declarația Suveranității, nr.148-XII din 23.06.1990. În: *Veștile Sovietului Suprem*, 1990, nr.8/192.
2. Decretul cu privire la puterea de stat. Adoptat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.201-XII din 27 iulie 1990. În: *Veștile Sovietului Suprem*, 1990, nr.8, art.208.
3. Declarația de Independență. Adoptată prin Legea nr.691 din 27.08.1991. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1991, nr.11-12, nr.103, 118.
4. Hotărârea Curții Constituționale nr.36 din 05.12.2013 privind interpretarea articolului 13 alin.(1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarației de Independență a Republicii Moldova (Sesizările nr. 8b/2013 și 41b/2013). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.304-310, art.51.
5. GENOVEVA, V. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol.1. Iași: Cugetarea, 1999, p.248.
6. HAURIOU. *Droit constitutionnel et institutions politiques*. Paris, 1970.
7. DRĂGANU, T. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol.1. Târgu Mureș: Lumina Lex, 2000.
8. GENOVEVA, V. *Op.cit.*, vol.1, p.246.
9. PACTET, P. *Institutions politiques. Droit Constitutionnel*. Paris: Armand Colin, 2003, p.66.
10. DELEANU, I. *Dreptul constituțional și instituții politice. Tratat*. Vol.1. București: Europa Nova, 1996, p.258.
11. GENOVEVA, V. *Op.cit.*, p.248.
12. ARSENI, A., IVANOV, V., SUHOLITCO, L. *Drept constituțional comparat*. Chișinău: CE USM, 2003, p.191.
13. GREWE, C., FABRIE, H.R. *Droit Constitutionnels européens*. Paris: P.U.F., 1995, p.34.
14. DELEANU, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol.2. București: Europa Nova, 1996, p.108.
15. *Ibidem*, p.113.
16. VĂLLIMĂRESCU, A. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București: Lumina Lex, 1999, p.159.
17. NEGRU, B., NEGRU, A. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017, p.372.
18. AVORNIC, Gh. *Tratat de teoria generală a statului și dreptului*. Vol.1. Chișinău: CE USM, 2009, p.92.
19. NEGRU, B. NEGRU, A. *Op.cit.*, p.373.
20. DĂNIȘOR, D.C., DOGARU, I., DĂNIȘOR, Gh. *Teoria generală a dreptului*. Ed. a 2-a. București: CH Beck, 2008, p.120.
21. FALYS, J. *Intoruction aux sources et principes du droit*. Bruxelles: Bruylant, 1981, p.63.
22. MURARU, I., TĂNĂSESCU, E.S. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol.1. București: All Beck, 2011, p.27.
23. GICQUEL, J. *Droit constitutionnel et institutions politique*. 10^e ed. Paris: Montchrestien, 1989, p.210.
24. DELEANU, I. *Op.cit.*, p.108.
25. Constituția Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1. Republicată în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.78 art.140.
26. GUCEAC, I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. 1. Chișinău, 2001, p.139.
27. POPA, V. *Drept public*. Chișinău, 1998, p.236.
28. CĂRNAȚ, T. *Drept constituțional*. Chișinău: CE USM, 2010, p.42.
29. MURARU, I., TĂNĂSESCU, E. S. *Op.cit.*, p.45.
30. GENOVEVA, V. *Op.cit.*, p.232-233.
31. DRĂGANU, T. *Op.cit.*, p.15.
32. DELEANU, I. *Op.cit.*, p.263.
33. ARSENI, Al. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 1. Ed. a 2-a rev. Chișinău: CEP USM, 2019, p.62.
34. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, §82.
35. DRĂGANU, T. *Op.cit.*, p.128.
36. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind interpretarea articolului 13, alin.(1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova, nr.36 din 05.12.2013, p.42.

Date despre autor:

Alexandru ARSENI, profesor universitar, doctor habilitat, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

Prezentat la 17.09.2020